Рибіна Лариса Олександрівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування;
Сумський національний аграрний університет

ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Забезпечення сталого розвитку економічних систем передбачає перехід до ресурсозберігаючого типу економічного зростання, який, у свою чергу, потребує фінансових ресурсів. До ключових факторів такого зростання та акумуляції коштів для його реалізації можна віднести податкову політику та використання її інструментів.

У світовій практиці податкові інструменти не розглядаються як окремі інструменти регулювання інвестиційних та інноваційних процесів, які безперечно, спрямовані на досягнення цілей збереження навколишнього середовища і ресурсів за умов задоволення поточних і майбутніх потреб населення розвитку. Вони вбудовані в систему таких заходів, як пряме бюджетне фінансування, державні і приватні гранти, створення корпорацій з державною участю, субсидіювання відсоткових ставок, амортизаційна політика, митні преференції, державні гарантій, державні замовлення.

Під інструментальним забезпеченням сталого розвитку фінансових та економічних систем розуміється взаємозалежна сукупність засобів, за допомогою яких досягаються пріоритетні цілі сталого розвитку: закріплення результатів кожного циклу відтворення, забезпечення ефективного взаємозв'язку між фінансовими ринками та ринками реального сектора економічної системи; відтворення системної якості зв'язків елементів економічної системи та її здатності до подальшого саморозвитку [1].

Від того, наскільки доцільно та ефективно використовуються інструменти податкової політики, залежить стан фінансової системи та економіки країни в цілому. *В основі їх впливу на державну фінансову систему лежить очікування реалізації одного з двох можливих сценаріїв:*

1) ослаблення податкового навантаження, що повинно сприяти створенню сприятливих умов для росту та розвитку пріоритетних галузей та секторів економіки;

2) посилення податкового навантаження, що повинно призводити до появи додаткових бар'єрів, які знижують інвестиційну активність і погіршують діловий клімат, що ускладнюють бізнес-процеси для тих сфер, галузей та видів економіки, які вступають у протиріччя із цілями сталого розвитку і створюють бар’єри для їх досягнення.

Для податкового навантаження як особливого інструменту податкової політики характерні:

- зв'язок із використанням інших податкових інструментів (податкові пільги, податкові санкції, знижені ставки податків, екологічні податки тощо);
- застосування як на мікро- (вплив на окремого платника податків – фізичну або юридичну особу), так і на макроекономічному рівнях (щодо окремих видів економічної діяльності або в межах певних територій);
- можливість перекладання тягаря податків на плечі інших учасників оподаткування як адміністративним (передбаченим нормами права), так і неадміністративним (ініційованим платниками податків та не передбаченим законодавством) шляхами.

На макроекономічному рівні податкове навантаження демонструє, яка частина виробленого суспільством продукту перерозподіляється за допомогою бюджету, і може бути обчислена через відношення суми сплачених податків і зборів до валового національного продукту.

На мікроекономічному рівні податкове навантаження розглядається як частка вилучення доходів конкретних фізичних або юридичних осіб і є економічним обмеженням, створюючи відволікання коштів з інших можливих напрямів їх використання на користь сплати податків. Сплата податків емпірично обумовлює залежність фінансових показників діяльності економічних суб'єктів від обмежень, що виникають за допомогою податкових інструментів.

Використання податкових інструментів призводить до варіювання податкового навантаження, яке можна вважати головним інструментом податкової політики для реалізації сталого розвитку:

- податкові пільги та преференції сприяють її мінімізації для екологічних видів діяльності, виробництва та реалізації безпечних товарів, робіт, послуг;
- податкові санкції максимізують її для екологічно небезпечних видів діяльності;
- зміна пропорцій сплачуваних податків та диференціація податкових ставок для видів діяльності, які мають вплив на екологічне середовище і пов'язані із таким впливом, забезпечує справедливість його розподілу.

До податкових інструментів стимулювання сталого розвитку Л. Ю. Мельник та В. П. Удовиченко [2] відносять:

- податковий науковий кредит, під яким розуміють «вирахування з оподатковуваної суми місячного доходу юридичних осіб, що здійснюють НДДКР, витрат на науково-дослідну діяльність». Використання цього інструменту стимулює «розвиток нових технологій та втілення наукових досягнень задля досягнення сталого розвитку»;
- податковий інвестиційний кредит, під яким розуміють «вирахування з оподатковуваної податком суми місячного доходу юридичних осіб, що здійснюють інноваційне інвестування» в соціальній, екологічній та економічній сферах діяльності задля досягнення сталого розвитку;
- податкові преференції для наукоємних та екологічно орієнтованих підприємств, діяльність яких шляхом часткового звільнення від оподаткування

спрямовується на розвиток екологічної продукції та послуг, що забезпечить «екологічну рівновагу, досягнення сталого розвитку».

Таким чином, перелічені податкові інструменти стимулювання сталого розвитку спрямовуються на поступове зменшення оподаткування доходів економічних суб'єктів, і переорієнтацію оподаткування на «екологічно орієнтоване». Грамотне використання податкових інструментів виступає способом максимізації доходів бюджету як основи фінансування екологічно чистих, енергоефективних проектів, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у галузі раціонального природокористування (включаючи державне фінансування, кошти для якого акумулюються за допомогою екологічного оподаткування).

Вітчизняні науковці вважають, що «зелені» податки слід розглядати у вузькому і широкому сенсі [3]. На їх думку, у вузькому аспекті «зелені» податки – це, по суті, екологічні податки – обов'язковий платіж, що сплачується з фактичних обсягів різних викидів, скидів, розміщення відходів у довкіллі [4]. У широкому розумінні «зелені» податки слід розглядати як фіскальні заходи, які включають як стримуючі інструменти «у вигляді еко-податків, податків на охорону довкілля, зборів за забруднення», так і стимулюючі «у вигляді податкових знижок, грантів, субсидій, компенсацій податкових витрат тощо» [3].

У світовій практиці «зелені» податки розглядали виключно з фіскальної точки зору підвищення доходності бюджету за рахунок «брудних» виробництв. Але надалі почали віддавати перевагу нейтральному «нульовому» підходу до фіскальних можливостей екологічного оподаткування. Такий підхід призвів до оформлення екологічної функції як «функції з обов'язковим рециклінгом доходів», що надходять до державного бюджету з метою отримання більш суттєвих економічних ефектів для економічних систем. Це дозволило забезпечити довгострокові ефекти зниження надлишкового податкового навантаження, підвищення зайнятості, зниження податків на оплату праці та в результаті підвищити у довгостроковому періоді перспективи сталого економічного зростання [5].

Отже, саме податковим інструментам відводиться головна роль в досягненні цілей сталого розвитку. Крім екологічної функції, це пов'язано із їх фіскальною функцією, оскільки податкові надходження є основним джерелом коштів для фінансування заходів досягнення цілей сталого розвитку. Також це пов'язано із їх регулюючою функцією, тобто використання податкових інструментів для скорочення нерівності і вирівнювання можливостей, просунення позитивних моделей сталого розвитку [6]. Регулююча функція податкових інструментів спрямована як на реалізацію конкретних цілей сталого розвитку, так і на створення вихідних передумов для їх досягнення. Вона може, зокрема, проявлятися у стимулюванні продовольчого та сільськогосподарського секторів для ліквідації голоду, податковій підтримці медичної сфери та малого бізнесу (для забезпечення гендерного рівня у вигляді більш активного залучення

жінок), введенні акцій на товари, які не сприяють здоровому способу життя тощо.

Список використаних джерел

1. Кривенко Л.В. Соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку. *Механізм регулювання економіки*. 2011. №2. С. 33-37. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_13/L_V_KryvenkoSocio_economic_tools_for_sustainable_development.pdf (дата звернення 18.09.2025)

2. Мельник Л.Ю., Удовиченко В.П. Економічні інструменти реалізації механізму стимулювання сталого розвитку регіонів. *Ефективна економіка*. 2018. №4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/15.pdf (дата звернення 18.09.2025)

3. Самарічева Т., Самарічев Д., Прокопов В. «Зелене» оподаткування підприємств як ключовий фінансовий інструмент екоінновацій в Україні. Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку. №4(15) 2024. С. 53-66. DOI: 10.26565/2786-4995-2024-4-05

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 06.10.2025).

5. Patuelli R., Nijkamp P., Pels E. (2005) Environmental tax reform and the double dividend: A meta-analytical performance assessment. *Ecological Economics*. 55. 564-583. DOI: http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.12.021

6. United Nations Tax Committee. The Role of Taxation and Domestic Resource Mobilization in the Implementation of the Sustainable Development Goals. 2018. 16 p. URL: https://www.un.org/development/desa/financing/what-we-do/ECOSOC/tax-committee/thematic-areas/taxation-and-sdgs (дата звернення: 06.10.2025)